

**Справа “Геннадій Науменко проти України”
(Gennadiy Naumenko v. Ukraine 42023/98)**

У рішенні, ухваленому 10 лютого 2004 року у справі “Геннадій Науменко проти України”, Суд постановив, що:

- не було порушено ст. 3 Конвенції щодо заборони катування чи поводження, яке принижує людську гідність;
- не було порушено ст. 13 Конвенції щодо права на ефективний засіб правового захисту.

Обставини справи

Заявник, Геннадій Васильович Науменко, є громадянином України, народився 1964 року. На даний час він у в’язниці у Житомирській області відбуває кримінальне покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

26 квітня 1996 року Харківський обласний суд постановив у справі громадянина Науменка обвинувальний вирок за двома пунктами звинувачення у вбивстві, у замаху на вбивство та за звинуваченням у згвалтуванні і засудив заявника до смертної кари. У липні 1996 року Верховний Суд України залишив зазначений вирок Харківського обласного суду без змін. Відтак, заявника було внесено до переліку осіб, що чекали на виконання смертного вироку (так званий “список смертників”) і переведено до в’язниці № 313/203 у Харківській області. У червні 2000 року вирок було змінено в частині покарання і смертну кару замінено на довічне позбавлення волі.

Після прибуття заявника до в’язниці у Харківській області у серпні 1995 року його оглянув психіатр, котрий не виявив жодних ознак психічного розладу у заявника. Однак після того, як п. Науменко дізнався про відмову у задоволенні Верховним Судом України його касаційної скарги, у поведінці заявника почали виявлятися ознаки збентеженості. Його медична справа містить інформацію про те, що заявнику були притаманні психопатичні, суїцидальні настрої і він був схильним до агресивної поведінки. Тому заявника було передано під нагляд психіатра, і протягом 1996-1997 років йому було призначено курс лікування нейролептиками та психоактивізуючими ліками, що підлягали введенню в організм персонально або шляхом ін’єкції.

Перебуваючи у в’язниці у Харківській області, заявник неодноразово намагався вчинити самогубство шляхом повішання. Він, окрім іншого, стверджував, що його було піддано дії “апарата (генератора) розпилення психоактивуючих речовин” (“psychoactive drugs generator”). Він також скаржився на постійне заподіяння йому побоїв з боку працівників тюрми та регулярне напінання на нього кайданків.

У період між травнем 1996 року і вереснем 2000 року заявник подав понад 150 скарг до національних і міжнародних органів, у яких він порушував питання про незаконність судових рішень у його справі, а також зазначав, що його було піддано катуванню та неналежному поводженню.

Зміст рішення Суду

Заявник стверджував, що протягом 1996-2001 років, перебуваючи у в’язниці у Харківській області, він зазнав поводження, що суперечить вимогам ст. 3 Конвенції, а саме його неправомірно змушували вживати ліки, піддавали електорошоку, безпідставно напинали на нього кайданки та піддавали дії “апарата (генератора) розпилення психоактивуючих речовин”. Покликаючись на ст. 13 Конвенції, він також скаржився на те, що національне право не забезпечувало йому засобу оскарження фактів неналежного з ним поводження.

Суд зазначив, що він володіє юрисдикцією лише щодо тих скарг, котрі були визнані прийнятними і стосувалися подій, що сталися після набрання Конвенцією чинності щодо України. Також скарги, котрі Суд уповноважений був розглядати по суті, не повинні були суттєво відрізнятися від тих, котрі ним були визнані прийнятними на попередній стадії. Відтак, Суд обмежився вивченням по суті лише тих скарг заявника, котрі стосувались

можливого порушення ст. 3 і ст. 13 Конвенції і містили опис фактів, які мали місце у період між 11 вересня 1997 року, тобто датою набуття Конвенцією чинності щодо України, і 14 липня 2001 року – датою, коли заявника було переведено з в'язниці у Харківській області до в'язниці у Житомирській області.

Звертаючись до свого прецедентного права, Суд нагадав, що національні органи зобов'язані охороняти здоров'я в'язнів. Незалежно від того, якою мірою засуджена особа погоджується на відповідні терапевтичні заходи, їх застосування до неї в принципі не повинно розглядатись як неналежне поводження відповідно до ст. 3 Конвенції, якщо існують переконливі аргументи щодо необхідності застосування відповідного лікування до цієї особи.

З показів свідків, медичної картки заявника та його власних свідчень для Суду було очевидно, що заявник страждав на тяжкі психічні розлади і двічі вдавався до спроб самогубства. Йому було призначено лікування, аби полегшити його хворобливий стан. У зв'язку з цим Суд відзначив як прикрий факт те, що медична справа заявника містила лише загальну інформацію, з якої було важко з'ясувати, чи заявник погоджувався на призначене лікування. З іншого боку, Суд зауважив, що заявник не надав достатньо детальні та надійні докази, аби довести, що навіть попри відсутність його згоди, відповідні органи вчинили неправомірні дії, примушуючи його до вживання ліків.

Суд не бачив необхідності у тому, аби піддавати сумнівам опис чи дозування речовин, котрі були призначені заявнику до вживання чи підозрювати, що п. Науменка змушували вживати інші речовини. Також не було доказів того, що зазначене лікування викликало у заявника побічні негативні наслідки. Стосовно часу лікування, то, як було виявлено внаслідок співставлення свідчень заявника та показів свідків, лікування було завершено у січні 1998 року.

Відтак, у Суду не було достатніх доказів, які б дозволили подолати зрозумілі сумніви стосовно того, чи заявника дійсно змушували вживати ліки у спосіб, котрий порушував ст. 3 Конвенції.

Суд виходив із припущень, що застосування кайданків як засобу обмеження дій заявника мало місце двічі: вперше – 7 вересня 1997 року, вдруге – 1 липня 1998 року. Суд не володів юрисдикцією вивчати скаргу щодо першого випадку, оскільки на той час Конвенція ще не набула чинності щодо України. Стосовно ж другого випадку Суд, з огляду на подані йому матеріали, не дійшов висновку про те, що адміністрація в'язниці обмежила заявника більшою мірою, аніж це було необхідно, аби заспокоїти його та перешкодити йому вчинити насильство проти себе чи інших осіб, зокрема беручи до уваги ту обставину, що заявник раніше вже двічі вдавався до спроб самогубства. Тому зазначений захід не повинен розглядатись як нелюдське чи таке, що принижує людську гідність, поводження.

Так само, зважаючи на загальний контекст ситуації, Суд погодився з тим, що напінання на заявника кайданків на час його перебування поза межами камери виправдовувалось необхідністю гарантувати безпеку у в'язниці. Отож, зважаючи на викладене, у Суду не було очевидних доказів, котрі свідчили б про порушення ст. 3 Конвенції.

Заявник стверджував, що протягом його перебування у в'язниці у Харківській області йому п'ять разів завдавали побої, а саме 4 березня 1998 року, 22 січня і 21 лютого 1999 року, 5 квітня і 4 травня 2001 року. Проте Суду не було надано належних доказів, котрі б підтверджували заяви п. Науменка стосовно такого поводження з ним, яке за своєю суттю було “нелюдським чи таким, що принижувало людську гідність” у сенсі положень ст. 3 Конвенції.

Заявник також стверджував, що його було піддано електорошоку у його ж камері за загадкових обставин. Проте у Суду не було жодних доказів правдивості цього твердження. Відтак Суд визнав такі твердження заявника безпідставними. Такого ж висновку Суд дійшов стосовно заяви п. Науменка про те, що його було піддано дії “апарата (генератора) розпилення психоактивуючих речовин”.

Суд зазначив, що відповідно до внутрішнього законодавства України саме до повноважень прокурора належить обов'язок розслідувати заяви засуджених про неналежне з ними поводження чи катування, збирати усі необхідні докази, а також, у відповідних випадках, виїжджати у місця ув'язнення осіб, від котрих надходять скарги, для отримання їхніх свідчень чи показів інших осіб, зокрема працівників в'язниці. Отже, як вбачається, державний прокурор має можливість вдаватись до різноманітних дій, які гарантують виконання державою її позитивних зобов'язань у межах ст. 3 Конвенції. Крім того, згідно з національним законодавством, рішення прокурора може бути оскаржено.

Матеріали справи заявника свідчать, що у період між травнем 1996 року і вереснем 2000 року він подав понад 150 скарг до національних і міжнародних органів. Значна їх частина була адресована відповідному обласному прокурору. Заявник мав кілька зустрічей з прокурором. Крім того, не було виявлено жодних ознак, які б вказували на те, що працівники в'язниці перешкоджали заявнику викласти прокурору свої скарги. Те саме стосується й письмових скарг, зокрема скарг щодо неправомірного лікування, котрі стали приводом для проведення розслідування у справі заявника. Суд також звернув увагу на те, що заявник отримав письмові відповіді на більшість зі своїх скарг і сам визнавав, що мав можливість зустрічатися зі своїм адвокатом, коли цього бажав.

У справі містились навіть згадки про те, що, даючи свідчення прокурору, заявник відмовився надати йому більш докладні пояснення щодо суті своїх скарг. У зв'язку з цим Суд визнав, що скарга заявника на відсутність ефективного розслідування у його справі була необгрунтованою, зокрема зважаючи на відмову заявника належним чином співпрацювати з прокурором, а також з огляду на передбачену законом можливість домогтися перегляду рішення останнього. Національне законодавство, відтак, забезпечує засоби, які в принципі є ефективними, проте заявник не скористався ними. Тому Суд постановив, що порушення ст. 13 Конвенції не було.

Реферативний переклад з англійської мови та опрацювання рішення здійснено у Львівській лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПРН України М.Ю. Пришляк та П.М. Рабіновичем.